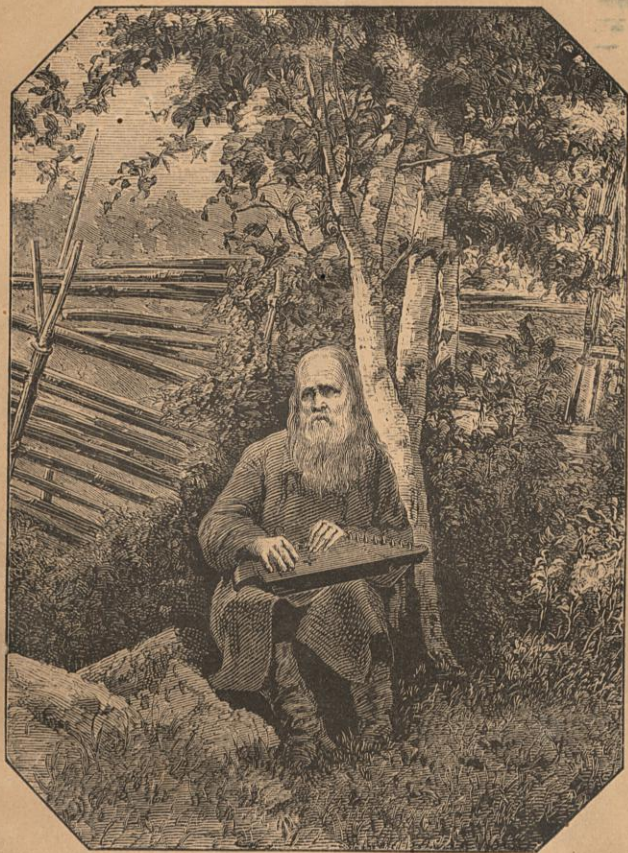
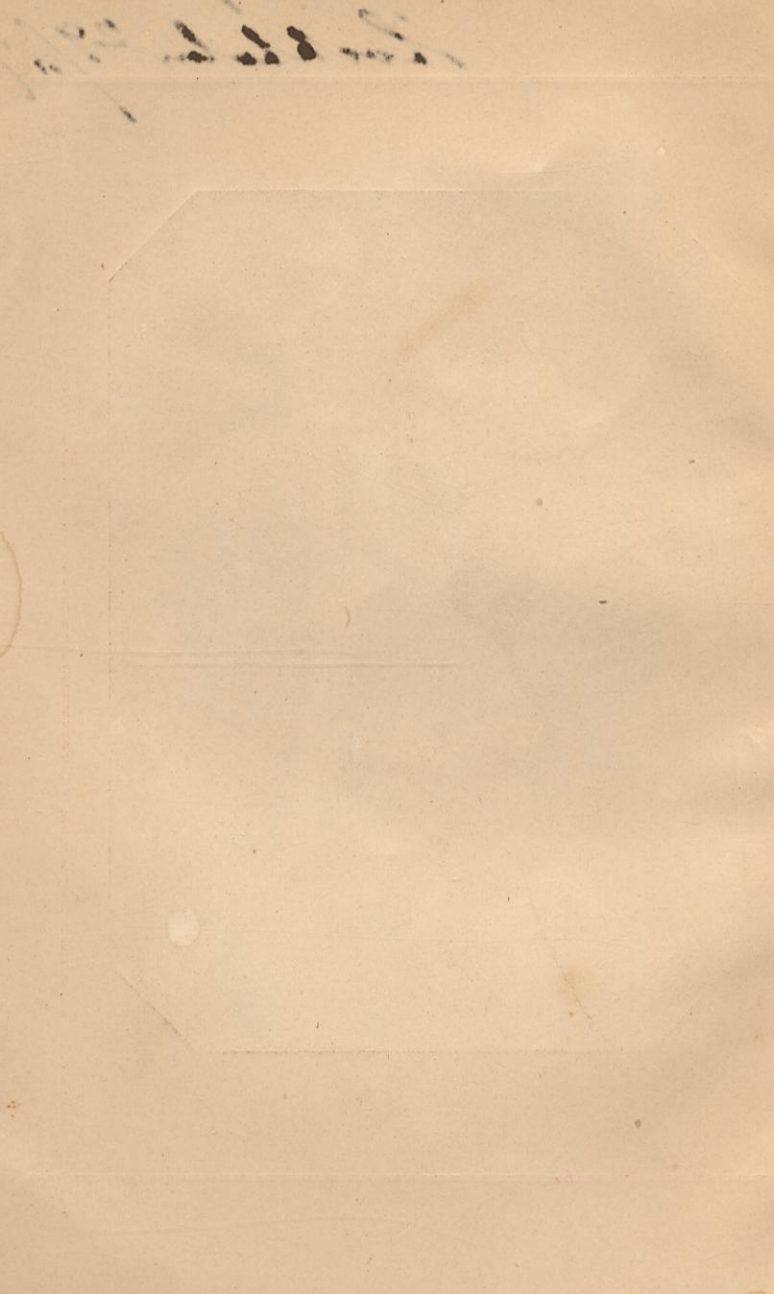

Robertus spectatus
Stockholm 29/1/76.

Retzius

86.

FRÅN
FINLANDS BYGDER.

ETNOGRAFISKA BILDER OCH MINNEN.

(Aftryck ur Ny Illustrerad Tidning.)

STOCKHOLM
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKER
1876.

Bland de frågor, som sedan ett par årtionden stå på dagordningen i läran om människoraserna, är den om de finska folkstammarna, deras härkomst, deras utbredning och deras släktskap med andra folk, en af de viktigare. Flere, ofta nog ganska djerfva hypoteser hafva härutinnan under de senare åren blifvit framställda, utan att man egt några egentliga fakta att stödja sig på — man har ju till och med i detta folk velat spåra afkomlingar eller åtminstone släktingar till Europas äldsta bebyggare.

I ändamål att i finnarnes eget land, midt bland dem sjelfva, söka samla bidrag till lösningen af detta, utan tvifvel särdeles invecklade problem företogo vi oss — prof. Christian Lovén, med. kand. E. Nordenson och undertecknad — sommaren 1873 en resa till Finland; och det är från denna resa vi här vilja lemna några bilder och minnen utan att ingå för djupt på de egentliga, mer strängt vetenskapliga frågorna.

Utom studiet af sjelfva folkrasen var det äfven vår uppgift att så vidt möjligt undersöka och samla allt hvad ursprungligt, för den forna finska kulturen upplysande och så väl i seder som klädedrägt karaktäristiskt, som kunde komma i vår väg.

Utrustade med nödvändiga tillbehör för fotografiering äfvensom för mätning af lefvande individers

hufvud- och kropps-mått afreste vi med milda vindar kort efter midsommar österut och snart stodo vi vid Finlands strand beredda att börja vår färd, väl vetande att vår uppgift ej hörde till de lättlösta, men också att om något i denna riktning må göras, så må det göras snart, innan ännu allt det ursprungliga försvunnit. Naturligtvis är det en omöjlighet för dem som icke äro mäktiga det folks språk, bland hvilket de etnografiska undersökningarna skola företagas, att tränga djupare in i folkets skaplynne, dess seder och åskådningar; det lyckades oss imellertid att i någon mon afhjelpa denna brist derigenom, att en bildad finsktalande finne — Studenten E. Solin — befans villig att sluta sig till oss såsom tolk. De delar af Finland, hvilka vi närmast föresatt oss att undersöka, utgjordes af det gamla Tavastland och af Karelen. Derför, sedan vi noga studerat det på finska kranier synnerligen rika anatomiska museet i Helsingfors, styrde vi först norrut öfver Tavastehus och Tammerfors, samt vidare mot Parkano och Kuru och sedan mot nordost öfver Orihvesi till Jyväskylä, Wiita-saari, Rautalampi, Pihtipudas, Pielavesi och Kuopio, dervid alltjämnt företagande mindre utflykter åt sidorna för att i de från våra hufvudvägar mer aflägsna bygderna söka ursprunglighetens återstoder. Vi hade sålunda genomkorsat de för oss viktigaste delarna af det gamla Tavastland, hvilket med fog kan betraktas såsom Finlands hjerta. Vi hade kommit i beröring med många af dess invånare af bägge könen och i alla åldrar. Vi hade, så långt som tiden det medgaf, företagit mätningar på hufvud och kropp af åtskilliga individer bland denna befolkning, vi hade med fotografiens hjälp erhållit en samling af i fjerdedels storlek tagna porträtter af sådana individer. Naturligtvis förekommo här, liksom man skall finna bland alla folk, en ej obetydlig vexling af typer; men om vi

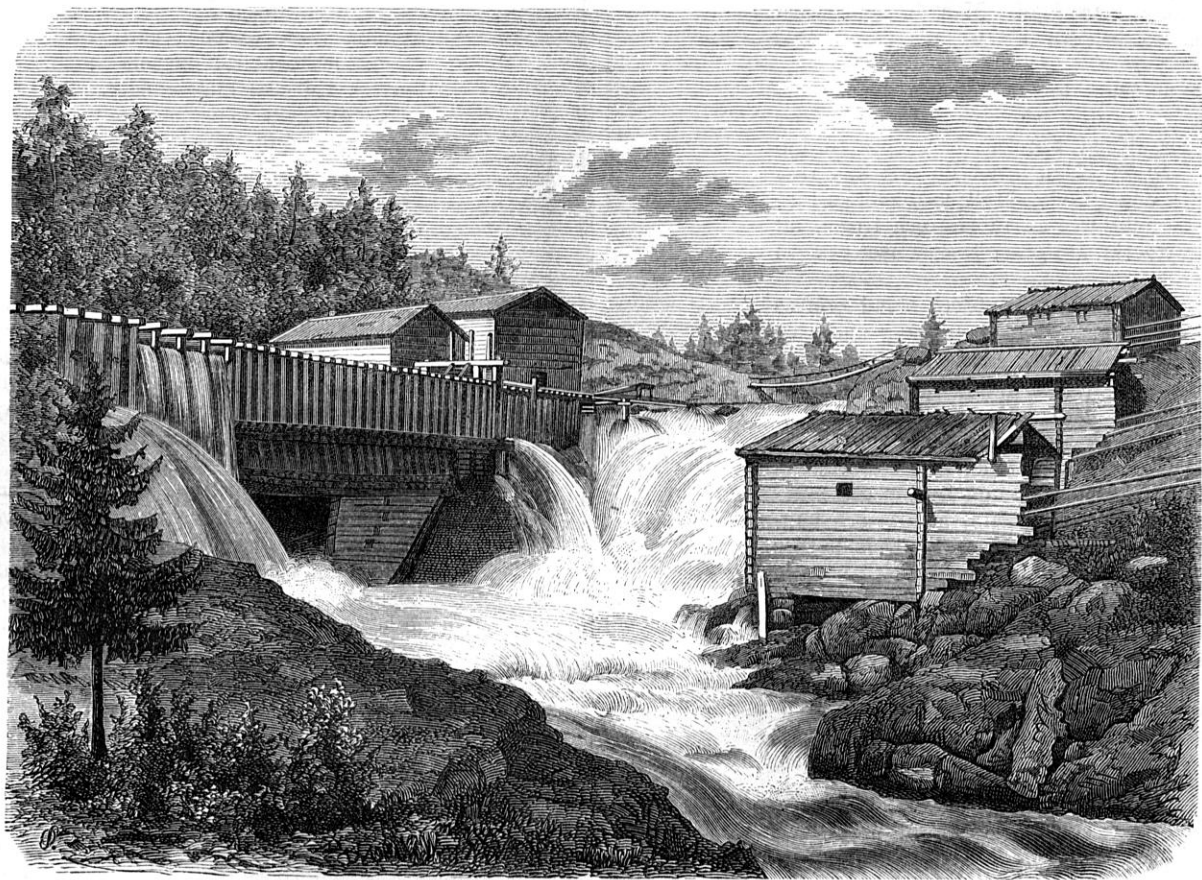
skulle vilja samla till en grundtyp alla de väsentligare fysiska dragen, blefve den ungefär följande: tavastlänningen är till växten än lång än kort, han är starkt bygd, bredaxlad och groflemmad; hans hufvud är kort och bredt, tämligen fyrkantigt, hans ansigte är bredt, med bred underkäk; näsan är kort, trubbig eller ofta med något uppstående spets; ögonen ljust gråblå, ofta med små och smala springor; skäggväxten vanligen klen; hudfärgen ljus; håret blondt, oftast linfärgadt, rakt (ej krusigt). Till lynne och karaktär är han långsam och trög, allvarsam och inbunden, föga språk-sam. Hans envishet har blifvit till ordspråk. Han är till sitt sätt klumpig och tafatt; han är mycket konservativ och stor fatalist. I allmänhet är han ej poetisk eller musikalisk. Men hans karaktär eger ock sina vackra sidor och detta i storartad grad. Han är redlig och ärlig, vänfast och gästfri. Han är arbetsam och ihärdig, förnöjsam, tålig och »seg» i ordets vidsträcktaste bemärkelse; han kan fördraga lidanden och mödor ända till det otroliga: historien bär vitne derom. Sådant är nu det folk som bebor Finlands hjerta. Det är ett folk med utpräglad karaktär, ett folk som älskar »den torfva der det lekt som barn» öfver allt annat på jorden. Tavastlänningen har ock egendomligt nog och i öfverensstämmelse med sitt lynnes art af sitt fosterland bibehållit jämförelsevis fattigare delar, åt österbottningen har han lemnat de bördiga sädesländerna, åt svenskar och nylänningar de rikare kusttrakterna. Och ändock har han på sitt sätt utvalt den bästa delen. Tillsammans med Karelarn har han för sig behållit några af Finlands naturskönaste nejder. Och den är också värd att älskas denna Finlands mångbesjungna natur. Se den en morgonstund från den beryktade Kangasala-åsen, då dimman lyfter sitt hvita dok och afslöjar för dig dessa talrika sjöar bland ljusgröna ängar och mörka skogs-

band eller betrakta den än hällre från den underbara halfmilslånga Pungaharju-åsen, utmed hvars rygg landsvägen smyger sig fram — åt båda sidor, ofta ej mer än ett stenkast, skild från den dunkla vågen, i hvilken majestätiska furor och behagfulla björkar spegla sina kronor. Mellan deras stammar öppna sig snart sagdt för hvarje steg du tager, nya vexlande utsigter af en ståtlig, stämningsfull, än högtidligt allvarsam, än lekfullt sprittande natur, skänkande dig nära nog inom en half mils trånga gräns en profkarta på Finlands skönheter. Eller se dessa nejder från den höga Pohjo-backen vid Kuopio en aftonstund, då solen med sin sista glöd spränger mörka vattentyngda moln och med majestätiskt sken kastar sitt guld på de aflägsna bergen och på Kallavesis vattenspegel, bland dessa hundratals granbevuxna små öar, likt mörkgröna kransar nyckfullt utkastade på vågen. Eller se denna natur hvar som hälst under en ljus midsommarnattshimmel: öfver allt sjöar, ängar, dalar och skogklädda höjder i ständigt vexlande fägring och med ständigt nya toner. Stundom får du skåda detta egendomliga brunröda sken från den nyss nedgångna solen i vestern spegla sig i sjöarna i underfull färgprakt och från solens läger uppstiga en krona af radierande matta strålar, som spela likt norrskensflammar; på vattenspegeln ligga azur- och mörkblå, klara bälten, der och hvar afbrytande det från himlen reflekterade brunröda skenet; uddarna och öarna med sin dunkla, grönsvarta färg kontrastera ypperligt mot himlen och vågen; luften är lugn och mild; trastarna sända till den flydda dagen sina afskedstoner. Du gripes oafåtligt af stämningen! — Natten viker och skenet mattas alltmer, men rödt blir bältet i nordvest, för att snart öfvergå i morgonrodnadens liffulla rosenskimmer.

Men Finlands natur har ock andra, kanske ännu mer storartade skådespel att bjuda på. Se detta ståt-

liga, nära sextio fot höga Kyröfors (bild 1), hvars skönhet dock under senare tid blifvit något störd af människohanden genom anläggningen af vattenverk vid dess klippbräddar. Se på Nokiafors, som rullar sitt hvita skum mellan yppigt skogklädda stränder. Eller dröj om våren en stund nere i dalen vid Tuovilanlaks, sedan du på en slingrande stig och gripande tag i trädrötter och grenar, stigit ned utför den branta bergväggen till botten af denna trånga och djupa, vildt romantiska klyfta, hvars väggar trots sin stupande beskaffenhet äro öfverklädda af gran och björk, som likt klättrande getter smidigt tagit fasta på hvarje den minsta skrefva. Djupt ur klyftans botten skjuta väldiga granstammar upp mot himlen; men de nå på långt när icke dalens öppning. Derunder slingrar i bizarra ringar ett forsande vatten bland de yppigaste små ljusgröna lundar af *Struthiopteris* och andra ormbunkar, stänkande på dem sina perlor af klaraste kristall. Uppe i klyftans himmelstak, i det smala blå, segla hvita moln, mellan hvilka solstrålar titta fram, liksom lekande kurra gömma. Men vänd dig nu om mot det håll, hvarifrån det underliga sorlet kommer, och du får se Korkiakoskis hvitskummande fors kasta sig hufvudstupa utför den mer än 100 fot höga branten tätt framför dig, och det är just han som sedan kristallklar smyger sig slingrande fram under ormbunkarna. Här bjuder färgen sig nästan såsom af sig sjelf åt penseln, tonen åt cittran. Sätt dig blott ned här på klippans kant och dröm; stämningen är helgjuten, ingenting skall störa din hänryckning.

Men bland dessa små ögonkast på finsk natur må vi icke glömma det verldsberömda Imatra fall, der Saimen kastar sin väldiga vattenmassa ut emot hafvet. Man har t. o. m. velat räkna det till världens underverk; i alla händelser är det den fin-

1. Kyröfors i Tavastkyro socken.

ska naturens stoltaste prydnad. Men du känner det redan väl, och vi behöfva ej återkalla dess drag i minnet.*

Vi skulle ännu länge kunna fortsätta denna samling af finska vyer, vare sig utmed Ruovesis eller Saimens stränder, bland Karelens berg eller på Ladogas oroliga våg.** Men hvad du sett kan vara nog för att fatta den tjusningskraft; med hvilken Finland bundit sitt folks hjertan så fast och troget, att detta ej vill utbyta sin fattigdom hemma mot guldets i andra länder.

Det är en sanning att i nödens stund pröfvas vännen, och finnen har aldrig, ej en gång under de svåraste pröfningar, svikit sitt land. Tvärtom synes det som om lidandena endast knutit bandet fastare åt. Det är väl sant, att fattigdomen genom de senaste årens utmärkta trävarukonjunkture och goda skördar betydligt aftagit; men det är ännu ej ett decennium sedan nöden stod på sin spets, då frostår och missväxt med sina trogna följeslagare, hunger och hungertyfus, gingo härjande fram öfver Finlands bygder och decimerade dess befolkning. Barkbrödet har ännu ej blifvit en saga i detta land. Vi hade upprepade gånger i norra Tavastland tillfälle att i stugorna se det i alla former af sin tillagning och utmed landsvägarna, der vi foro fram, buro de unga, nyss afskaldade furorna ej sällan vitnesbörd om barkens användning för detta ändamål. Här och der hörde man till och med bondfolk försäkra, att de ej tyckte rätt om det oblandade rågrödet, de hade så vant sig vid barkbrödet, att de rent af för smakens skull satte bark till rågen. (Det i nödtid använda barkbrödet bestod vanligen af $\frac{2}{3}$ bark och $\frac{1}{3}$ råg.)

* Imatra afbildades i N. I. T. 1867, n:o 45.

** Bilder från Ladoga finnas i N. I. T. 1869 n:o 4.

Den finske bondens lefnadssätt är i allmänhet mycket enkelt. Hans föda utgöres framför allt af den råg han med sin svett och möda framlockar ur jorden. Af rågen lagar han sin älskade gröt och sitt bröd, det senare i kakor, hvilka få torka till dess de bli så hårda, att åtminstone den ovane främlingen ofta ej förmår söndertugga dem. Dernäst ingår i finnens föda korn och potates och framför allt mjölk; denna sist nämnda förtär han sällan eller aldrig färsk, det hände oss ofta, att bönder som ledsagade oss, nekade att förtära den söta mjölk vi bjödo dem, men deremot med förtjusning drucko af den i vårt tycke osmakliga »sura» mjölk, som utgör en af deras nationalrätter. Den skall egentligen vara så ettersur, »att det svider i halsen». I Finland liksom i norra Sverige samlar man mjölken i stora träkärl, låter den riktigt »genomsurna» eller rättare ruttna, och tillsätter fortfarande ny, utan att göra slut på den föregående satsen; ur denna sålunda aldrig sinande källa, hämtar finnen dagligen, året om, en dryck, som i oinvides tycke förefaller mer än onjutbar. Smör får han obetydligt, mången blott litet om söndagen; då det finnes, är det saltadt ända till osmaklighet; ost ser han nästan aldrig. Hans egentliga läskedryck är ett slags dricka, »rap-pakalja»; att äfven denna dryck för den ovane ej är angenäm, framgår redan af den betydelse dess namn fått i vårt språk. Af sofvel förtär den finske bonden mycket sällan kött, och då vanligen starkt saltadt och så torrt och hårdt, att dess söndermalning utgör ett konststycke; salt fisk är en vanligare rätt, synnerligen salt sik, hvilken genom sin råa smak ofta utgör den resande främlingens förskräckelse. Ty äfven han får på landsbygden hålla till godo med den föga omvexlande kost, som nu uppräknats. Imellertid bör ej glömmas, att äfven ett par lyxartiklar ingå i finnens hushållning, nämligen bränviuet och kaffet, det senare

eller rättare sagdt cikorian, i en oerhörd grad. Då en resande inkommer i en något så när välmående bondstuga, hvilken tid på dagen som helst, blir han så fort ske kan, undfägnad med detta kaffe, vanligen i tre repriser; och hur oangenäm denna upprepade dryck än må vara, får han ej neka att förtära, hvad gästfriheten bjuder. Se här lefnadsordningen för allmogen t. ex. i Pielavesi om sommartid: man stiger upp med solen, ofta kl. 2, äter då genast en smörgås af rågröd, ofta med salt fisk, och dricker sur mjölk eller rappakalja (detta mål kallas einette). Sedan går man i arbete. Mellan 8 och 9 återvänder man hem och skall då hafva kokmat, bestående af oskalad potates eller rågmjölsgrot eller korngröt eller fisksoppa med potatis uti eller vällingar af sur mjölk, kornmjöl, rågmjöl och vatten (detta mål kallas amiainen). Sedan sofver man ungefär en timme; derefter går man åter i arbete. Omkring kl. 2 ätes middag (kallad murkina eller päivällinen); då erhålles ingen kokad mat, ej smör (endast om söndagarna), utan blott rågröd och salt fisk samt den ettersura mjölken (om söndagen serveras då ofta litet smör, filbunke, stundom bär, »någon gång» litet salt kött). Sedan sofver man åter en timme, hvarefter man arbetar till 9- (eller 10-)tiden. Qvällsvarden (iltanen) består af rågröd och salt fisk, potates, välling, gröt o. d. Derefter går man till sängs. Sådan ungefär är den finska allmogens enkla hushållning om sommaren; om vintern är skillnaden blott den, att man stiger upp vid 6-tiden och lägger sig kl. 6—7 om qvällen; måltiderna och maten (t. o. m. den ettersura mjölken) äro eljest i allmänhet de samma. För den fattigaste befolkningen, den som bor i de så kallade »ödemarkerna» i norra Tavastland och i vissa delar af Karelen, är imellertid denna matsedel en oupphinnelig lyx. Här får man vara glad, om man kan stilla sin

hunger med den tjocka rågmjölsgroten och den etter-
sura mjölken. Möjligen anser en och annan detta
såsom en öfverdrift. Vi kunde imellertid vid flera
tillfällen under vår resa öfvertyga oss om sanningen
deraf. Det hände t. ex. att vi i ett hem långt bort
i en aflägsen bygd ej funno andra medlemmar af fa-
miljen än trenne barn, af hvilka det äldsta var bortåt
sex år och utgjorde de öfrigas skydd, ty föräldrarna
voro för hela veckan borta på arbete flera mil der-
ifrån och väntades ej hem förrän efter några dagar.
På bordet invid barnen låg den kost, som skulle räcka
till för dem, tills föräldrarna hunno komma tillbaka;
denna kost utgjordes af en grof rågrötsdeg allenast,
och ve dessa barn, om den för snart blef förtärd. Dy-
lika interiörer lära för öfrigt efter sakkunniges utsago
ingalunda vara sällsynta.

Bland de till den finska etnografien hörande före-
mål, hvilka vi med förkärlek föresatt oss att under-
söka, intog den snart försvunna qvarlefva efter en
äldre kultur, som under namn af »finska *pörtet*» då
och då kommer på tal, ett viktigt rum, och en liten
skildring af det samma torde äfven här vara af in-
tresse. I den för oss tillgängliga literaturen funno vi ingen
i etnografiskt hänseende fullt tillfredsställande beskrif-
ning på dem. I södra Finland sökte vi dem förgäfves;
man visste här blott säga oss, att de voro stadda på
försvinnande, och att man måste söka dem högt upp,
i »ödemarkerna» eller i Karelen, företrädesvis åt ry-
ska gränsen till. Wiitasaari ansågs dock såsom en
af de sannolikare fyndorterna, ty förr hade de der före-
kommit i mängd. Det var därför med en viss nyfi-
kenhet vi, efter hvarjehanda resor i södra och meller-
sta Tavastland, slutligen närmade oss till Wiitasaari

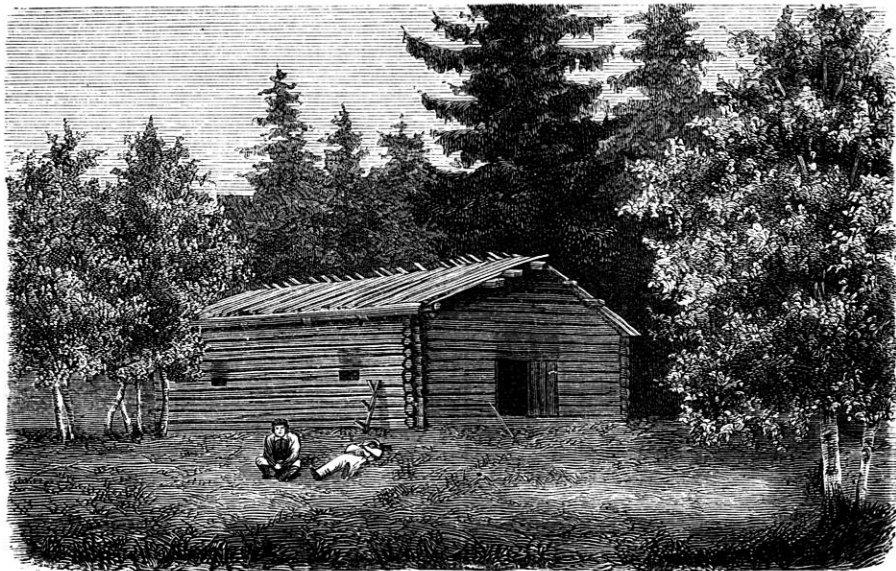

Bild 2. Fiskarpörte på en holme i Kolima sjö.

socken. På vägen dit från Jyväskylä sågo vi verkli- gen de första pörtena, men de voro ej fullt ursprung- liga, utan tvärtom i flere hänseenden så moderniserade, med stora fyr-rutiga fönsterlufter m. m., att vi ej funno oss af dem tillfredsställda. Ankomna till Wiitasaari trodde vi oss ändtligen hafva anländt till pörtenas hemort; men huru missnöjda blefvo vi ej, då ställets autoriteter förklarade, att de gamla pörtena äfven häri- från försvunnit. Tillrådde att resa vidare norrut till Pihtipudas ödemarker, begåfvo vi oss af med full fö- resats att lyckas. Vi hade fått anvisning på ett gam- malt fiskarepörte i Kolima sjö, hvilket tycktes ha ända in i senare tid spelat en större rol i den ortens min- nen. Ankomna till Heilunsaari holme i sagda sjö funno vi det ifrågavarande pörtet (bild 2) utgöra en mycket stor stuga af oslätade, grofva timmerstockar, med tak af bräder och spjälur, med ingång i form af en låg dörröppning, med fyra låga, men tämligen långa gluggar å sidoväggarna, och i dessa gluggar inga fönsterrutor utan i deras ställe luckor af trä, som kunde från sidan skjutas för gluggarna, löpande i rännor. Då man genom dörren inträdde i den mörka stugan, som utgjordes af ett enda rum, hvars tak och väggar voro svartfärgade af sot, hade man i hörnet till höger den af sten tämligen konstlöst hopmurade, utan skorstensledning försedda ugnen (bild 3) med sina tillhörande redskap, skrapan m. m. Något egentligt, inre eller undre tak existerade icke; i det öfre taket fans en smal glugg, genom hvilken röken från ugnen utsläptes. I detta pörte bo under fisketiden i okt. och nov. hvarje år omkring 50 personer af alla ål- drar, och då lära här ännu åtskilliga hedniska bruk och danser, t. o. m. signerier och trolldom, förekomma, hvarjämte sjelfva pörtet och äfven ön med sin maje- stätiska, hemska skog ännu till viss grad lära anses heliga. Vi lyckades trots den ostadiga väderleken få

Bild 3. Ugn i ett finskt pörte.

en användbar fotografi af pörtet och mätte upp dess dimensioner.

Fortsättande vägen till Pihtipudas sågo vi ytterligare ett par pörten; de voro af mindre storlek, men då äfven de i flere hänseenden voro moderniserade, förbigå vi deras beskrifning för att i stället dröja vid ett, som mötte oss på vägen från Pihtipudas till Pie-lavesi. Det låg uti en öde bygd, mildals från närmaste gård, några stenkast från den blott ganska sällan befarna landsvägen. Nu bodde ingen lefvande men-skelig varelse deri, ja det hade t. o. m. ingen egare mer, ty den familj, som der bott, hade dött i senaste hun-gersår 1867, och ingen hade ännu haft mod att flytta in uti tomma torpet. Utvändigt såg det ut som en vanlig liten stuga af timmerstockar, med mycket små och låga fönstergluggar (bild 4). Åt södra sidan sy-nes å bilden ett utbygge med platt tak; det är ett ut-hus eller förstuga, om man så vill. Genom dess öppna dörr kommer man in till sjelfva pörterummets ingång, tillstängd af en dörr, som aldrig varit försedd med lås. Rummet, som upptog hela stugan och var qva-

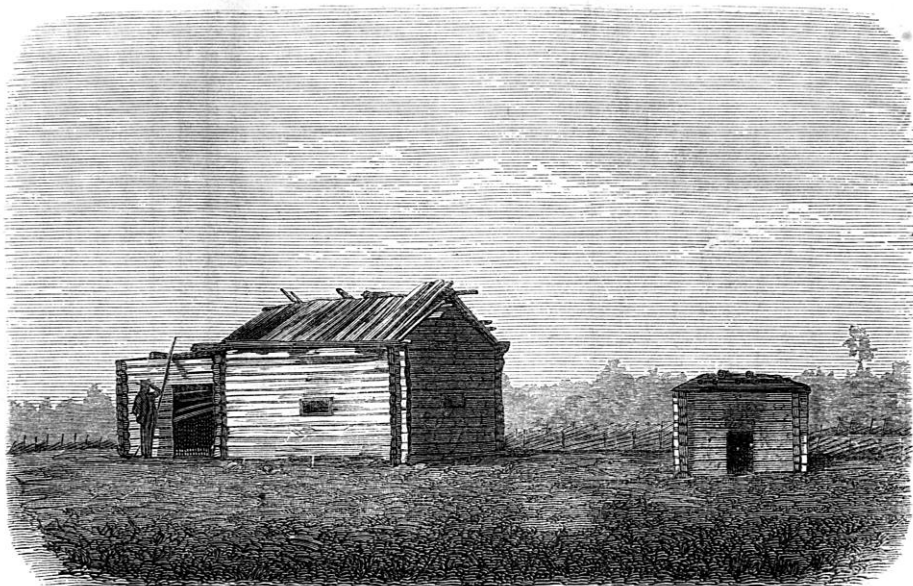

Bild 4. Finskt pörte och badstuga i Pihtipudas socken.

dratiskt, upplystes svagt af de till antalet endast två sidogluggarna. Ungefär en fjärdedel af dess utrymme upptogs af den stora, löst af stenar sammanfogade, på ett två-hvarfvigt bjelklag hvilande ugnen. Ett golf fans, bestående af timmerstockar. Inre tak existerade deremot icke, utan på dess plats blott ett par lösa stänger, på hvilka man kunde upplägga saker (höslädar, kläder m. m.) till torkning. Röken från ugnen brukade i detta såsom i andra pörten stiga direkte in uti stugan, fyllande de öfre delarne af rummet ända till yttertaket med ogenomträngliga moln, samt utsläptes genom en smal springa eller glugg i taket, och denna glugg kunde öppnas och tillslutas med en vid en stång fästad lucka. Af sotet hade tak och väggar svartfärgats.

Denna stuga såg, fastän den för öfver 5 år sedan förlorat sina innevånare, dock ännu ut, som om den vore bebodd. Ännu stod der en stor träså full af små husgerådssaker af trä, tyglappar m. m. Der hängde ännu en trasig qvinnokjortel, der stodo ett par utslitna pjexor, der på det lilla bordet fans ännu nystfoten kvar, och de låga bänkarna voro anordnade invid bordet, som om de väntade på att mottaga sina gäster till barkbrödsmiddagen. På väggen hängde ett slags såll bestående af en näfverskäppa med ett antal hål uti botten o. s. v.; med ett ord pörtet var i sådant skick, att det skulle varit önskligt att kunna taga det med hem till ett etnografiskt museum; men att transportera en stuga af stora timmerstockar har sig något svårt. Det enda som felades å detta pörte var sjelfva det yttre skorstensröret, ty det hade fallit ner på marken der bredvid. Denna skorsten, som härigenom blef oss lätt att undersöka, utgjordes af ett stycke af en enda urhåkad trästam, således en cylinder; ursprungligen hade den varit applicerad på taket genom rök-hålet, tjenande till att afleda röken från det inre af

pörtet. Dylika skorstenar finner man å alla verkliga pörten; de äro alltid af trä, hvilket får sin förklaring derigenom att de leda endast rök, aldrig eld; de utgöras (bild 5) än af en enda oklufven trästam, än åter äro

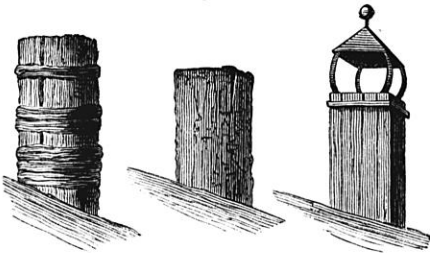

Bild 5. Rökledare (skorstenar) å finska pörten.

de sammanfogade af flera spjälkar, ombundna med näfver eller vidjor, än åter, i förnämre pörten, sammansatta af fyra brädstycken och försedda med ett litet tak ofvanpå, ämnadt att afhålla regn och snö, och detta tak då krönt af ett kors, en kula, en tupp eller dylikt af trä. Sedan sågo vi under fortsättningen af vår resa pörten på flera ställen, men endast helt få af dem voro af det ursprungliga slaget. Någon gång hade man dock låtit det gamla pörtet stå qvar och vid dess sida tillbyggt en modern bondstuga med ordentlig skorsten och ugn, användande det gamla pörtet till skafferi och uthus. I Karelen, synnerligen mot Ladoga till, sågo vi åtskilliga, dock mest något moderniserade pörten, af hvilka somliga med typen af ett ryskt-karelskt bondhus af finare utseende förenade ett pörtes egenskaper i afseende på ugn, rök, träskorsten m. m. Men utom dess torde här böra i korthet skildras de flera gånger nämnda moderniserade pörtena, som ännu der och hvar förekomma, om de ock ej mer byggas nya. De stora bondgårdsstugorna i norra Tavastland

utgöras mest af två stora fyrkantiga rum, förenade medelst en stor förstuga, i hvars bakre del en liten, med kakelugn försedd kammare eller toaletterum för gårdens förnämligare qvinnor finnes. Oftast är ett af de stora rummen försedt med en pörtugn och glugg i taket, det andra rummet har ugn med stenskorsten; någon gång ega imellertid båda rummen pörtugnar, och röken når liksom i andra pörten från takåsen den på golfvet upprätt stående, fullvuxne mannen ungefär till hjessan eller hårfästet; den ligger der med en ganska skarp undre gräns lik ett ogenomträngligt grått molntak; besynnerligt nog besväras man ej mera af röken än att äfven den ovane kan vistas i ett sådant rum, åtminstone en stund; men att det i längden är skadligt för ögonen, det ses af den bland finska allmogen betydliga freqvensen af ögonsjukdomar (konjunktiviter, keratiter och deras följder). — Efter denna korta visit i några finska pörten* af olika beskaffenhet kunna vi ock fatta hvad pörten äro eller rättare voro; de utgjorde bondens boning under alla tider af året, hade storlek och äfven form af bondstugor, voro timrade af stora furustockar, men hade i stället för fönsterlufver endast små låga gluggar, med förskjutbara träluckor, samt karakteriserades mest af att röken från ugnen ej leddes direkt ut genom en skorstensledning utan fick fritt inströmma i rummet, fyllande dess öfre del med ett rökmoln som endast småningom genom ett rökhål och deruti infogad träskorsten utsläpdes ur stugan. Hela familjen med tjenare och allt lefde inuti denna stuga, under dess röktak, och om vintern lät den bonde som egde några husdjur,

* I de trakter af Sverige, der finnar under senare århundraden bott, äro pörten ännu i bruk. Under en resa i Wärm-lands finnbygder sistlidet år sågo vi ett antal sådana pörten, hvilka t. o. m. uti ursprunglighet öfverträffade det mesta af hvad vi i den vägen sett i sjelfva moderlandet.

äfvén dem dela ugnens värme. Hästen hade sin ho derinne vid ena sidan om dörren, och hönsen hade sitt tillhåll under ugnen jämte frihet att ogeneradt spatsera omkring i stugan. Att sammanlefnaden under sådana förhållanden gick väl, och trefnaden ej var alldeles bannlyst, skildrar Finlands störste skald för oss på flera ställen i sina skrifter, och vi anse oss göra rättast att i detta hänseende här gifva honom ordet. I sin beskrifning öfver Saarijärvi socken skildrar Runeberg lifvet i pörtet sålunda: »Enkelt och oansadt som den natur, hvaraf han omgifves, är Saarijärvi-bons lefnadssätt. Likt badstugan, hans enda och outhärliga lyx-artikel, till färg och förmåner, endast till utrymmet större, är det pörte, han bebor. Dess inre erbjuder främlingen en öfverraskande tafla. Väggar och golf, sammanfogade af oformliga furustockar och plankor, äro kolsvarta, de förra af rök, de senare af allt, hvad i åratal förgäfves väntat en skurning. Taket synes sällan; det är gömdt ofvanom ett rökmoln, som lik en svartgrå pell hänger sju eller åtta fot i höjden och öfverskyggar, utan att besvära. Då och då genombrytes detta töcken af en solstråle, som dagen skickar genom det vida rökfånget i taket, och ibland, ehuru sällan, blickar äfvén en stjerna in. Fönster finnas ej, endast gluggar, som efter behof öppnas och tillslutas. För att rätt fatta egenheten af detta bopningsrum, bör man se det en vinterafton. Muren (spiseln), rummets helgedom, till stil och arkitektur lik våra gamla milmärken, står då i sin fulla förklaring. En ofantlig brasa af grof tallved blossar vid ugnen och kastar ett bländande sken kring stugan, som ytterligare upplyses af pertbloss, än stuckna i väggarna, än uppburna af egna klykor på golfvet. I detta skimmer rör sig eller hvilat oftast en tallös människoskara. Qvinnorna sitta vid sina rockar eller syssla med degtråg och gryta, männen göra korgar,

slädar, skidor och dylikt, tiggare och inhysingar sträcka sig för elden, och den stående artikeln i stugans hushållsjournal, pertklyfningen, skötes af någon äldre gubbe, som med lugn händighet delar de tunna speglarna i ännu tunnare skifvor. Barnskaran har då vanligen krupit upp på muren, der den i all samdrägt lefver och skriker i kapp med syrsorna; vid den långa ho'n nära dörren fröjdar sig gårdens häst åt hackelsen, värmen och sällskapet, medan tuppen, om han ej än satt sig upp till ro, i kretsen af sin familj gör visiter hos sina gynnare i hvarje vrå af rummet och är öfverallt som hemmastadd. Sådant visar sig, med mer eller mindre afvikelse, ett finskt pörte om vinterqvällen. Tror någon all trefnad vara bannlyst ur en sådan boning, så misstar han sig; icke blott infödingen, utan också den under helt andra förhållanden uppvuxne kan finna sig väl i den. Luften der inne är genom den ständiga eldningen och det alltid underhållna draget ren och frisk, och det för ögat äckliga aflägsnas med sorgfällighet och ordning. Det svarta golfvet upphör att synas smutsigt, i och med detsamma det icke röjer någon skynt mer af en försvunnen renhet; man tycker sig stå på mull, icke på nedsudlade bräder, och den egenhet i menniskolynnet gör sig gällande här, att tåla äfven en mindre putsning, så framt den icke kontrasterar mot ett röjdt syfte till en större. Upplandsbonden lefver icke i en vårdslöst härmad förfining, han bivuakerar i ödemarken; och hvem, då han ur vinterkolden träder fram till den varma, gästvänliga brasan, frågar efter, om det skjul, som omger honom, är svart eller hvitt, om den mark, på hvilken han står, är fejad eller icke?»

Till skildringen af pörtet hör den finske bondens »sine qua non» *badstugan* (sauna) och vidare äfven *rian*. Båda äro de konstruerade efter samma principer som pörtet, och de hafva utan tvifvel haft samma ursprung

som detta. Badstugan är sålunda en af timmerstoc-
kar bygd, fyrkantig stuga med en stor rösugn i det
ena hörnet, en inre, högt upp belägen stor och bred
hylla eller lafve, der de badande uppklättra för att
taga sina ångbad, hvarjämte byggnaden är försedd med
två till tre sidogluggar, genom hvilka röken och den
fuktiga värmen utsläppas. Ångan åstadkommes på det
sätt, att vatten skop- eller ämbarvis hålles på det röse
af upphettade stenar, hvilka ligga öfverst på ugnen.
I dessa badstugor badar den finske bonden med fa-
milj, tjenstefolk och inhysingar: om sommaren, under
skördetid, vanligen hvarje afton, eljest synnerligen om
vintern en till två gånger i veckan. Det är en högst
egendomlig syn att titta in uti en sådan badstuga, då
den är uppfylld af badande, från det nyfödda barnet
buret af sin moder ända till åttioåringen. Det herr-
skar der en paradiskisk oskuld och jämnlighet. En hvar
njuter blott, utan att bekymra sig om de andra, med
fulla drag i den af rök och ånga uppfyllda atmosfären,
piskande sig med björkris och hållande öfver sig då
och då litet kallt vatten. Det väcker i sanning främ-
lingens förvåning och förundran, då han hör, att denna
heta ångluft, som är uppfylld af så mycket rök, att
han storknar, af finska allmogen anses såsom lifvets
högsta njutning. Hvarje torpare, han må vara aldrig
så fattig, måste hafva sin badstuga, om den ock blir
än så liten och torftig. Vid det ofvannämnda lilla
öfvergifna pörtet (bild 4) ser man också en liten bad-
stuga, som var af så små dimensioner, att man icke
kunde stå rak deri och ej heller ligga rak utan blott
sitta på dess lafve — men det var ju ändå en sauna.
Badstugan betraktas af den finska allmogen såsom
en helgedom; ett brott begånget i en badstuga anses
såsom mångdubbelt större än eljest o. s. v.

Naturligtvis var det oss omöjligt att taga någon
fotografi af en badstugas inre; de äro med sina svarta

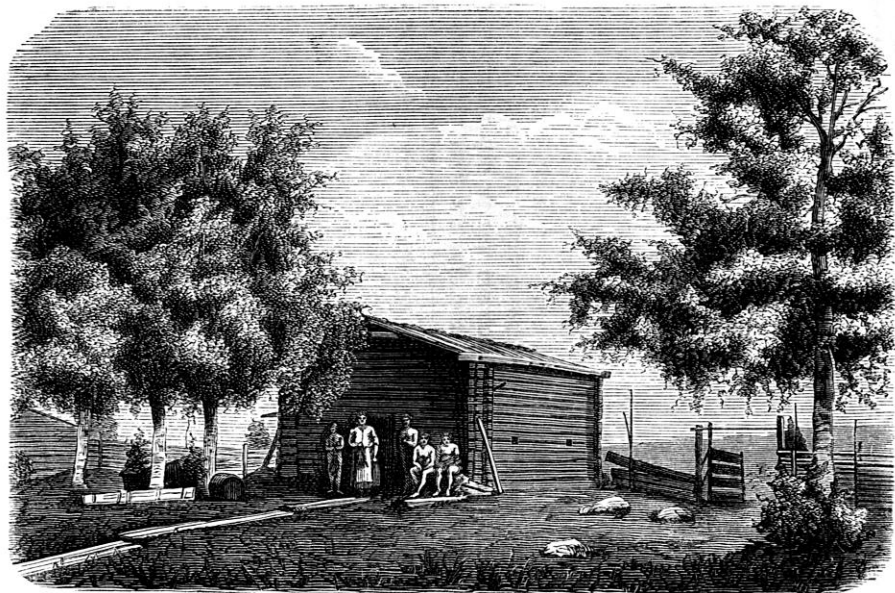

Bild 6. Finsk badstuga i Parkano socken.

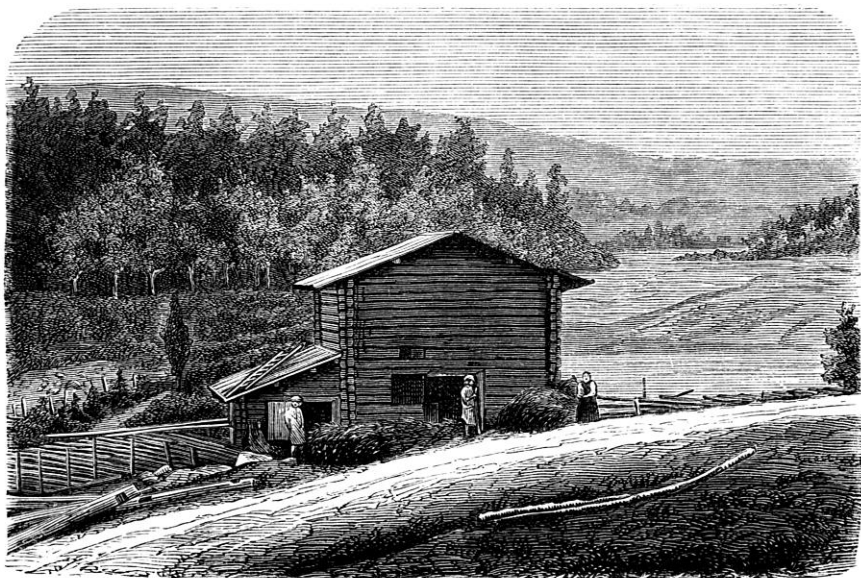

Bild 7. Finsk ria vid Kirjavalaks i Sordavala socken.

nedrökta väggar dertill alldeles för mörka; deremot fotografierade vi det yttre af sådana badstugor; en dylik bild, tagen en afton efter solnedgången, och med några badgäster utanför stugans dörr, är återgifven i bild 6.

Badstugan har såsom bekant äfven förekommit och finnes t. o. m. ännu här och der i vårt land. Dock torde den nu mera sällan användas till sitt egentliga ändamål. Deremot har ju i senare tider denna badform, i mer civiliseradt och förbättradt skick, med reglerad halt af ånga och utan den olidliga röken, upptagits i våra moderna badanstalter och hör nu till de mest omtyckta och mest anlitade bad.

Såsom nyss nämndes, är äfven finnens *ria* (bild 7) bygd ungefär såsom pörtet, samt af vexlande storlek, allt efter olika behof. Den är, såsom känt torde vara, afsedd för torkning af säden. All finsk råg torkas på detta sätt; man är derigenom i Finland oberoende af skördetidens regnskurar, hvilka i vårt land ej så sällan förderfva en stor del af grödan. Men det fordras äfven, att ved skall finnas i öfverflöd i de bygder, der rian användes. Finland är också ännu rikt på denna viktiga vara, och ingalunda sparar man håller derpå. Såsom ett exempel kunna vi nämna, att i ett pastorsboställe i öfra delen af landet, allenast för boställshusen årligen åtgå, enligt säker uppgift, 200 famnar ved! Hos oss användes ju imellertid äfven i somliga trakter rian, och säkert är, att om man kunde uppfinna någon tillräckligt bränslebesparande form deraf, hvilken således egde allmännare tillämplighet, skulle den i regniga år kunna bespara landtmannen många bekymmer.

Men, egendomligt nog, hvarken pörtet eller badstugan anses ursprungligen hafva tillhört den finska folkstammen. Tvärtom framhålles det af Finlands egna etnografer (Ahlqvist), att finnen upptagit dem från

kringboende folk; möjligen fingo de dem från skandinaverna, hvilka, såsom antyddes, fordom allmänt haft badstugor och kanske äfven pörten. Finnarnes äldsta boningar uppgifvas hafva varit sådana *jurten*, som ännu in i senare tider deras slägtingar, samojeder, ostiaker och delvis äfven syrjäner samt de ryska lapparna lära bebo. Dessa folks jurten äro såsom bekant mycket låga, koniska, fyr- eller flerkantiga, af spjelar samt torf eller näfver eller ock af stockar bygda boningar, till utseende ofta lika jordhögar eller små ättekullar. Sommarjurtena äro bygda af spjelar och näfver och hafva formen af en smal kon.

Nu eger det märkvärdiga förhållandet rum, att äfven i Finland bruket af dylika byggnader än i dag fortlevver. Egendomligt nog benämnas de, liksom lapparnas motsvarande boningar, *kota*. De förekomma der och hvar i nordöstra delarna af Tavastland, mera sällan i Karelen. Vi hade åtskilliga gånger i dessa bygder tillfälle att se och undersöka sådana kotor. De finnas både å torftigare och å mera välmående bondgårdar, hafva sin plats i närheten af de egentliga boningshusen, och äro uppförda af furuspjelar. Dessa, vanligen några tum tjocka och 12—18 fot långa spjelar af sönderklufna furustammar äro ställda mot hvarandra så att de bilda en kägla eller kon, i hvars topp ett större hål eller rökfång är lemnadt för rökens utsläppande. Vid ena sidan är äfven en öppning afsedd till dörr. Än utgöres den sålunda ganska löst hopfogade väggen blott af ett tunnare lager, än är den mera omsorgsfullt bygd samt mot regn tätad medelst pålagdt ris och mossa. Vi lyckades trots svåra motgångar att få en till återgifvande användbar fotografi af en sådan kota (se bild 8). I kotans inre (bild 9, som visar en kota i genomskärning) finner man alltid ungefär midt i dess höjd en stång fäst tvärs öfver, och från denna hänger i en af jern eller trä

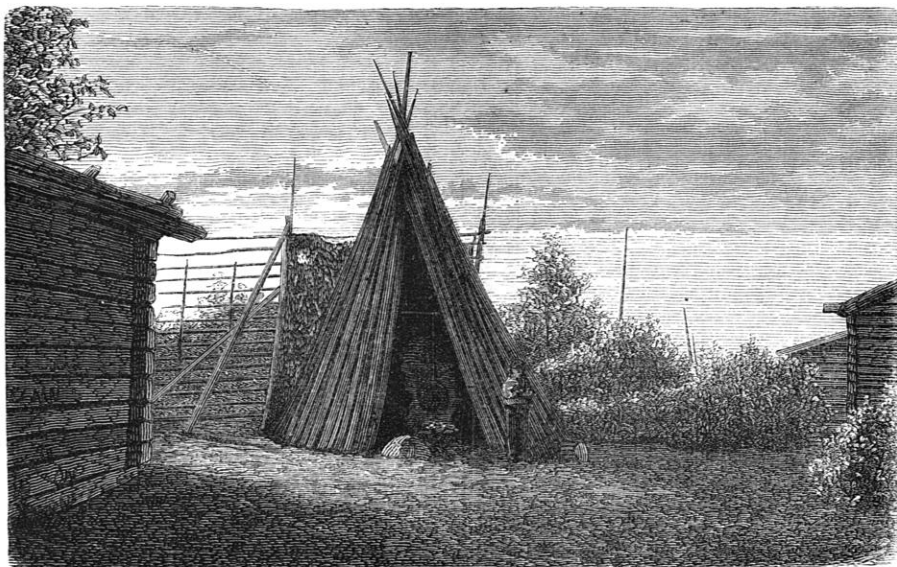

Bild 8. Finsk kota å en bondgård i Pihtipudas socken.

gjord krok den viktiga, stora jerngrytan öfver den af några på hvarandra konstlöst lagda kullerstenar bildade eldstaden. Här kokar finnen, synnerligen om sommaren, sin mat och vattnet till sin tvätt. Också

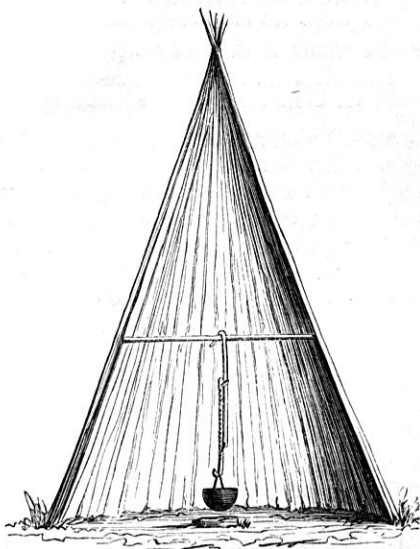

Bild 9. Kota i lodrät genomskärning.

användes kotan numera endast såsom kök, och den finske bonden synes ha förgätit, att hon en gång i forna dagar, före pörtenas tid, utgjort hans allt. Detta är, säger Ahlqvist, den äldsta art af boning, hvori finnarne sökte skydd emot köld och oväder, såsom äfven ett finskt ordspråk intygar, sägande (i öfversättning):

»Bland fångsredskap äldst är buken,
Grytan är det äldsta käril,
Kota är den äldsta boning.»

Ahlqvist anser, att kotan ursprungligen uppförts så, att väggträden ställes mot en växande trästam, och han anför såsom stöd därför ur Kalevala följande strof:

»Våta tufvan är äldst bland marker,
Videt är det första träslag,
Furans rot den första boning.»

äfvensom det sköna finska ordspråket:

»Lyssna till den granens susning,
vid hvars rot ditt bo är fästadt.»

Först senare skulle man således lärt sig att uppföra boningen fristående. Sannolikt bekläddes dessa kotor om vintern utvändigt med pålagda skinn eller dylikt, om sommaren åter med näfver, såsom ännu i dag bruket lär vara hos de nyssnämnda, med finnarne beslägtade folken.

Användningen af *näfver* till hvarjehanda behof är fortfarande mycket utbredd i Finland. Hvarhålst man färdas fram, ser man allmogen gå klädd i näfverskor, hvilka de sjelfva tillverka. Näfverbarken afskalas i stora stycken från björkstammarna, hvilka därför ock i de finska skogarna i stort antal fått afkläda sig sin vackra hvita drägt; denna näfver skäres sedan i breda remsor och upprullas i ordentliga nystan eller rullar för att sålunda förvaras till förekommande bruk (bild 10). Då finnbonden alltså behöfver ett par

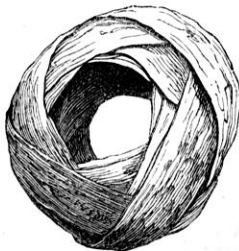

Bild 10. Rulle af upplindade näfverremsor.

nya skor, tager han ned en sådan näfverulle ur sitt magasin, och inom kort har han de af remsorna ofta ganska konstrikt hopflätade skorna på sina fötter. Dessa skor göras i olika fasoner (bild 11, 12), allt efter

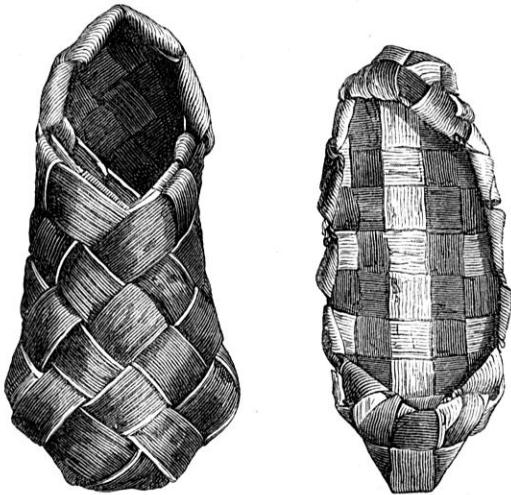

Bild 11 och 12 näfverskor.

olika användningssätt. För bruk i myrar och kärr tillverkas helt låga, sandallika skor; eljest åter högre, stundom till och med i form af stöflar med höga skaft. Inuti skorna lägger man hö eller trasor för värmens skull. Naturligtvis rinner vattnet ogeneradt in i dessa skodon, men det gör ju ingenting, ty det rinner lika ogeneradt ut igen; och den finske bonden, som genom sina badstugubad från späda barnaår så härdat sig mot temperaturvexlingar, att han efter ett sådant bad kan utan följder rulla sig i snön, har ingen vidare olägenhet af att gå våt om fötterna.

Utom skodon fabricerar man af näfverremssorna äfven de nästan outhärliga kontarna, ett slags mat- eller »nattsäckar», hvilka bäras på ryggen fästa med en rem under hvardera armen. Dessa kontar äro af

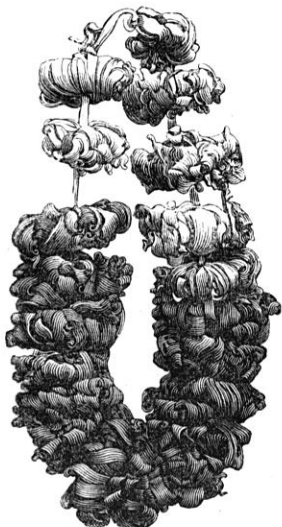

Bild 13. Ett antal skursvampar af näfver, uppträdde på ett snöre.

olika storlek, af ungefär en fots längd för barn, ända till $2\frac{1}{2}$ —3 fots längd för fullvuxna. Dessutom göras af näfver åtskilliga andra redskap, såsom t. ex. slidan för täljknifven, hvilken hvarje finsk bonde — och i somliga trakter t. o. m. bondflickorna — bära vid en lifrem. Af näfver göras vidare »skursvampar» (bild 13) för rengöring af träkärl, äfvensom rep, ofta af många famnars längd; vidare askar och korgar af många slag o. s. v.* Imellertid synes finnen i senare tid hafva glömt konsten att medelst kokning och annan behandling göra näfvern mjukare och segare än den af naturen är, hvilken konst, enligt Ahlqvist, ännu är allmän bland Sibiriens skogs- och polarfolk. Huruvida näfvern förr ingått ännu mer i finnens hushåll-

turen är, hvilken konst, enligt Ahlqvist, ännu är allmän bland Sibiriens skogs- och polarfolk. Huruvida näfvern förr ingått ännu mer i finnens hushåll-

* I flere trakter af Sverige användes äfven näfver till skodon, kontar m. m. Det synes imellertid som om dess bruk skulle härleda sig från de till norra och mellersta Sverige (synnerligen Wärmland och Dalarne) invandrade finnar; bland dessa senare ser man näfver fortfarande mycket andvänd.

ning och kanske äfven i hans klädedrägt, torde vara svårt att numera bestämdt afgöra. Den finska allmogens *drägt* är nu för tiden — med undantag af ett antal socknar i Österbotten och i sydöstra delen af landet, der ännu brokiga, vackra och egendomliga nationaldrägter äro i bruk — i allmänhet mycket lik det svenska bondfolkets; mannens består oftast af grå rock och väst, gråa byxor af vadmal; på hufvudet bär han filthatt eller mössa af vanliga former; kvinnornas drägt har ej heller något egendomligt. Förr buro männen utanpå den öfriga kostymen en vid, hvit linnenkjorta, mekkon; nu är dennas bruk nästan bortlagdt; derjämte hade männen små runda mössor, lika kalotter, sammansydda af flera flikar, hvilkas spetsar möttes å rundningens midt; vi sågo under vår resa blott en enda sådan mössa*. Endast näfver-skorna äro numer i större delen af Finland för allmogens drägt karakteristiska; men de trängas småningom bort af modernare skodon; sedan gammalt äro äfven ett slags skinskor, pjexorna, allmänt i bruk, synnerligen i norra och östra delarna af landet; dessa pjexor utmärkas derigenom, att ingen egentlig sula finnes, utan blott ett mjukt skinnstycke som vid sidorna eller ofvanpå skon är fastsydt vid öfverlädret, hvarjämte de sluta framtill i ett uppåt böjdt tryne eller en spets.

Något som så godt som aldrig saknas i den finske bondens utstyrsel är tobakspipan. Vexlande i alla de former som den inhemska och än mer den tyska kramvaruindustrien kan åstadkomma sitter denna outhärliga lyxartikel i den finske bondens mun från morgon till afton, under hvila och arbete. Det nödvändiga ingredienset för denna njutning, tobaken, skaffar han sig sjelf; alltid skall man nämligen vid

* Tavastländska folkdrägter och folktyper finnas tecknade af Ekman i N. I. T. 1867 n:o 50.

bondstugan finna ett litet land afsedt för plantering af tobak, hvilken han sedan sjelf bередer. Att rökningen af denna slags tobak kan vara en njutning, är för främlingen kanske ännu mer obegripligt än lockelsen hos badstubadet: så afskyvärd är för denne den deraf uppkommande lukten, att han ovilkorligt studsar tillbaka, då en sådan rök finnes i närheten. Men det är ju så med de flesta njutningar: de äro subjektiva, äro »smaksaker» allenast.

Hittills hafva endast i förbigående några antydningar gjorts beträffande finska allmogens egentliga sysselsättningar och deras viktigaste *näringar*. Att fisket synnerligen förr varit af väsentlig betydelse, är bekant, men sedan sjöarnas fiskrikedom aftagit, spelar det numer ej så stor roll. Husslöjd förekommer i något mer utbildadt skick företrädesvis i Österbotten; i Tavastland står den på låg fot och tjenar blott till att fylla bondens egna nödvändigaste behof. Boscapskötseln är utbredd och gifvande; dock skulle den säkerligen med framgång kunna drifvas i ännu mycket större skala. Den nutida viktigaste näringen är utan all fråga för den finska allmogen åkerbruket. Af rågen lefver väsentligen detta folk, dernäst är kornet viktigast. Att dessa sädesslag i vissa delar af Finland, särdeles Österbotten, gifva en ypperlig äring, är redan ofvan nämndt. Men i många och vidsträckta trakter är jordmånen ingalunda så gifvande, utan tvärtom mycket oländig. Stora, skogbevuxna moar och sandåsar genomkorsa landet, vattensjuka myrar och kärr fylla ofta dalgångarna mellan dem. I de senares närhet trifves frosten så gerna och förstör ej sällan på några nätter allt hvad bonden med sin möda lyckats framlocka ur jorden. Det är därför kanske mindre att undra öfver, att han hållre sår sin råg högre upp, på bergsbackar och åsar. Sedan gammalt har han vant sig att förakta skogen, som för honom synts va-

ra snarare ett hinder än en rikedom. Sedan gammalt har han också lärt sig att genom skogens förstörande skaffa sig jord. Genom *svedjning* erhåller han sålunda utan för mycket besvär ett slags åker. Han fäller skogen och bränner den samt sår, sedan han med ett slags primitiv plog, hvilken likt ett svintryne hoppar fram bland stenarne, och en än mer primitif harf (bild 14) af hopbundna granspjelar med

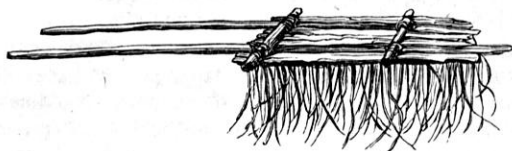

Bild. 14. Harf gjord af klufna granstänger med vidsittande grenar.

vidsittande grenar rifvit upp jordytan, öfverallt hvarest en jordlapp finnes, sina rågkorn. De bjuda för främlingen en högst egendomlig anblick, dessa svedjeåkrar. Mellan svartbrända stubbar — resterna af den brända skogen — och stenblock, som ofta ligga der i otalig mängd, sticka der och hvar upp några glesa rågax, om hvilkas tillvaro man knappt gör sig något begrepp, förrän man blifvit uppmärksamgjord på dem. Att detta slags åkerbruk kan löna sig, väcker därför främlingens förvåning, men den finske bonden är så mycket säkrare derpå. Och ändock gifver blott det första året en något så när god skörd, redan den följande är oftast mager. Derfor går bonden snart till en annan skogsbacke och svedjer den på samma sätt. Sålunda förstöres skogen vida fortare än den växer upp igen. Men äfven i ett annat hänseende, och kanske i ännu vida större grad, är svedjningen fördreflig för skogen, nämligen genom de af detta bruk

och den dervid vanliga vårdslösheten sig härledande skogseldarna. Farelden, såsom han vanligen kallas, är en i Finland mycket hemmastadd gäst. Snart sagdt hvar man färdas, träffar man dess följder; hela åsar utefter har den farit härjande fram, och de kolade, dystra, döda eller döende träden stå der, stam invid stam, anklagande menniskan för hennes ovarsamhet och lättsinne. Bild 15 återger ett parti af en sådan bränd ungskog å Lapineva-åsen i Parkano socken. Det stenröse, som synes å denna bild, är ett s. k. »lappröse», hvilket förut — och ännu — af allmogen betraktats såsom härrörande från lapparna, hvilka skulle i forna tider bebott Finland; dessa rösen äro imellertid endast lemningar efter ugnar, som tillhört gamla, nu förstörda finska pörten.

Skördetiden är för den finska allmogen, liksom för de flesta skördande folk, en festlig tid. Rågen skördas i större delen af Finland ej med lia utan med skära, hvarefter den hopbindes i knippor och ordnas i skylar af hvarjehanda form. En sådan skördescen är återgifven i bild 16, som är utförd efter en fotografi tagen nära Ruovesis strand. Rågskylar synas äfven å bild 17 från sammatrakt. Skörden försiggår antingen småningom, i det att bonden och hans husfolk ensamma utföra den, eller ock sammankallas ortens befolkning till rågens afmejande, en så kallad *talko*, och då afslutas hela skörden ofta på en enda dag. Efter solnedgången samlas folket i bondstugan och dansar vid skenet af en talgdank eller af pertstickor. Under ett besök vid en dylik talkofest funno vi vid inträdet i stugan den ena kammaren nästan fylld af folk, 60 till 70 personer, af hvilka blott ett mindre antal dansade — det felades också utrymme för flera — de öfriga voro stumma åskådare, stående i tätt packade leder. Danserna utgjordes mest af gamla valsen och polka. »Kavaljererna» gin-

Bild 15. Bränd ungskog med ett lappröse å Lapineva-åsen i Parkano_socken.

Bild 16. Rågskörd vid Ruovesi.

go utan alla ceremonier och togo sina damer med ett »tule pois» (»kom hit bort») eller dylikt utrop, och efter slutad dans vände man hvarandra ryggen, äfvenledes utan all ceremoni. Till vår ära dansade man några gamla nationaldanser — en af dem benämndes »kaffe-pannan» — hvilka dock syntes blott med svagt lif finnas kvar i folkets minne; spelmännen, tre fiolspelande pojkar, kunde dessa gamla danser endast mycket nödortfigt. I ett par af dem funnos rätt vackra turer, hvilka synnerligen af flickorna utfördes med en viss finess. Herrarne utmärkte sig mera i det burleska. Ett sådant dansnöje räcker vanligen tills solen går upp.

Den ofvan gifna skildringen af Finlands natur och af folkets lefnadssätt gäller visserligen i första rummet för det gamla Tavastland,* men den eger äfven i större eller mindre grad sin giltighet för öfriga delar af det finsktalande Finland och framför allt för Karelén. Redan är sagdt, att sistnämnda del af Finland hör till dess naturskönaste nejder; i sjelfva verket äro ock bergen här högre, mera tätträngda, äfvensom naturen i allmänhet vildare och kanske mera imponant än i det öfriga Finland. Men skilnaden gäller dock egentligen folket; det har här en annan typ än det tavastländska. Under vår resa genom Karelén, der vi företrädesvis passerade Eno, Ilomants, Impilaks och Sordavala äfvensom Viborgstrakten, hade vi tillfälle att flere gånger se en mängd folk samladt, dels vid kyrkorna, dels å de just pågående tingen. Genom välvilligt bi-

* I fig. 17, 18 äro ett par finska landskap återgifna; den förra utgör ett strandparti från Ruovesi; den senare, som härrör från Korpilaks, ger ett godt begrepp om den finska naturen. Fig. 19 framställer ett partie af Pungaharju-åsen.

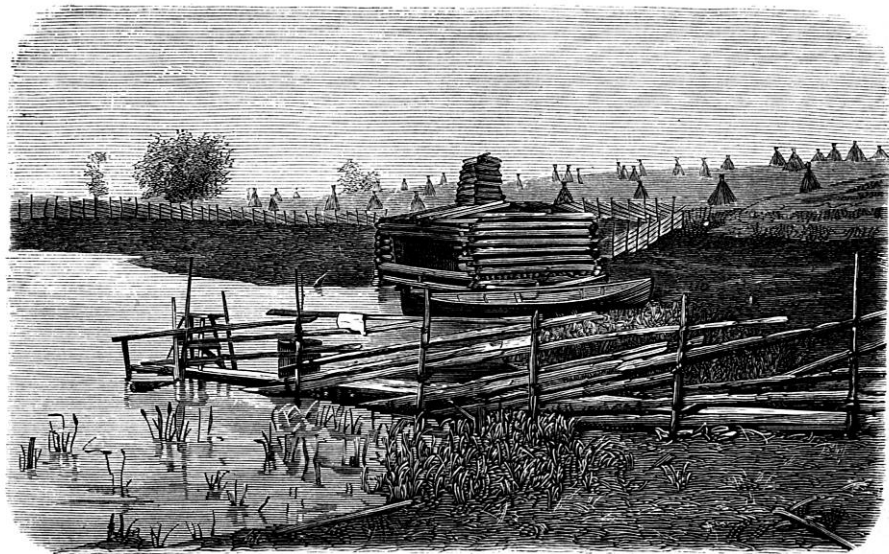

Bild 17. Strandparti med rågåker och nätstuga vid Ruovesi.

Bild 18. Finskt landskap, Korpilaks.

stånd från autoriteternas sida fingo vi äfven mäta och fotografiera ett antal karelska män och kvinnor. Den typ, som vi sålunda funno mest gällande bland

Bild 19. Sandås med skog, Pungaharju.

detta folk, är följande. Karelaren är till växten vanligen lång, mera smärt och mindre starkt bygd än tavastlänningen; hans hufvud är ganska kort, hans ansigte mera ovalt, långt och smalt, dock är ofta underkäkens bakre bredd ej obetydlig; näsan är lång, rak, ofta spetsig och vackert formad; ögonen mörkblå eller bruna, mera öppna; skäggväxten ej särdeles stark; hudfärgen tämligen mörk; håret kastanjebrunt eller mörkt eendré, lockigt. Till lynne och karaktär är han mera liflig, öppen och språksam. Han har

oftast en värdig, t. o. m. nobel hållning, är till sitt sätt mera graciös och smidig; han är i allmänhet redbar, men i småaffärer uppges han vara mindre ärlig

Bild 20. Karelare på hemväg från arbete.

än tavastlänningen; framför allt är han mindre seg och uthållig, men muntrare och oroligare. Han är road af resor, hvilka han med sin älskade häst företager än hit än dit, oftast för handels skull. Bild 20

återger en karelare med sitt barn på hemväg om qvällen, efter en fotografi tagen i närheten af Kirjavalaks. Karelarne äro i det hela ett vackert, behagligt folk, som anslår alla; de äro därför gerna sedda gäster hvarhålst de fara fram. De karelska qvinnorna äro äfven ofta ganska vackra. Det drag i karelarens lynne, som imellertid torde intressera oss mest, är hans sinne för musik och poesi. Det är i Karelen som ända till senaste tider kantelen och runosången haft sitt hem, och det är der som den sköna finska folkdikten samlat och bevarats åt efterverlden.

Det var nämligen från karelske sångares läppar som Lönnrot upptecknade de märkvärdiga runor eller sånger, hvilka han sedan under namn af Kalevala sammanställde till ett helt, en storartad folkdikt — en dikt om det finska folkets forna hjeltar. Genom de svenska öfversättningar deraf, som Castrén och Collan utfört, kunna äfven de, som ej förstå finska språket, njuta af denna, väl stundom egendomligt fantastiska, men alltid storslagna och genom sin innerlighet och sitt tankedjup gripande dikt. Det är här vi kunna få lära känna sagorna om Väinämöinen — den vise runosångaren — om Ilmarinen, om Kullervo, om Lemminkäinen och Joukahainen; och det är här vi få upplysning om finnarnes mytologi och forna verldsåskådning.

Men det var också i Karelen som Lönnrot uppsamlade den rika skatt af strödda folksånger hvilka han utgifvit under namn af Kanteletar, så benämnd efter kantele, finnarnes gamla stränginstrument. Den finska folksången, säger Lönnrot, upprinner ur två djupa källor: ensamheten och sorgen — man lyssnade till den omgifvande naturen, man hörde toner ifrån den och sjöng till den tillbaka, liksom om alla ting i naturen hade lif, känsla och talegåfva. Berget, träden, djuren yppa sina tankar för hvarandra och för

menniskorna. Naturen var folkets sånglärarinna. Derför sjunger också den finske sångaren:

Egen sång är all min lärdom,
 All min konst tog jag från vågen,
 Hjärtats glöd från gröna skogen.
 Ljungen lärde mig att sjunga,
 Busken gaf mig mina visor,
 När jag gick i vall som liten,
 Var som barn i lammens sällskap
 På de honungsrika tufvor
 Och de solbelysta kullar.
 Vinden gaf mig ord tillfyllest,
 Förde med sig många tusen,
 Och de strömmade som forsar
 Och som vågors brus i sången.

Det är med en underbart gripande makt den finska sången tilltalar oss; det bor i den ett vemod som oemotståndligt meddelar oss sin stämning, men på samma gång en innerlighet som värmer oss, en anspråkslös naturlighet, en verklighet i känslan, som skjuter undan från vår smak och vår beundran den förfinade, förkonstlade salongspoesi som hittills allt för mycket beherrsukat oss. Se här t. ex. ett prof af de många som kunde anföras (ur »Finska toner, utgifna af Rafael Hertzberg»):

Hvarför ljuda icke mera
 Såsom förr de fagra läppar?
 Hvarför drillar icke mera
 Sorglöst såsom fordom tungan?
 Derför ljuda icke mera
 Såsom förr de fagra läppar,
 Derför drillar icke mera
 Sorglöst såsom fordom tungan,
 Att min ljufva vän är borta,
 Att mitt hjerta s älskling vandrar
 Långt från mig i fjärran länder,
 Långt från mig i vida världen;
 Och ej synas mer på sveden
 Såsom förr de dyra dragen,
 Vackra som en vårdagsgryning,

Milda som en morgonrodnad.
 Syntes han igen på syden,
 Han mitt hjertas vår och glädje,
 Han min ljufva morgonrodnad,
 Nog jag stackars liten siska
 Skulle glad som fordom drilla,
 Skulle sjunga säll i hogen.

Gripes man icke ovilkorligen af följande hemska,
 men djupstämda vaggsång af ett förtvifadt, bristande
 modershjerta:

Vyss, vyss, mitt bleka barn,
 I din svarta vagga!
 Låg är stugan, mörk och sotig,
 Vyss, vyss!
 Mammans hand är svart och knotig,
 Vyss, vyss!
 Slumra, slumra, bleka barn,
 I din svarta vagga!

Vyss, vyss, mitt bleka barn,
 Gröna torfvan väntar!
 Gräset är så grönt och vekt,
 Vyss, vyss!
 Barnet är så mörkt och blekt,
 Vyss, vyss!
 Slumra, slumra, bleka barn,
 Gröna torfvau väntar!

Vyss, vyss, mitt bleka barn,
 Sof i dödens armar!
 Snart dig Manas jungfrur väcka,
 Vyss, vyss!
 Tuonis barn dig handen räcka,
 Vyss, vyss!
 Slumra, slumra, bleka barn,
 Sof i dödens armar!

Vyss, vyss, mitt bleka barn,
 Tuoni har det bättre!
 Bättre vagga, bättre gård,
 Vyss, vyss!

Bättre mödrar till din vård,
 Vyss, vyss!
 Slumra, slumra, bleka barn,
 Tuoni har det bättre!

Ur en sådan, på en gång rik, naturlig och själfull, folkpoesi är det som samtidens finska skaldekonst vuxit upp till en helgjuten blomma. Ingenting stort, vare sig i vetenskap, i konst eller i poesi födes till ljuset utan en lång förberedelse, utan en säker grund; det är ock så vi kunna fatta, att vår tids Finland kunnat bära skalder af första ordningen, skalder hvilkas sånger skola lefva, så länge menskligheten lefver och känner. Den gamle sångarens slutord i Kalevala profetera ock märkvärdigt nog derom:

Men jag ber er, käre vänner,
 Undren ej för mycket öfver,
 Att jag, barn, för högljudt sjungit,
 Att så fult jag lille qvittrat!
 Jag har icke lärt att sjunga,
 Har ej lefvat bland de store,
 Utifrån min visdom hemtat,
 Sångens ord i fjärran samlat.

Andra hafva lärt att sjunga,
 Jag hann aldrig ut ur hemmet,
 Från min goda moders sida,
 Från den enda käras närhet.
 Hemma fick jag all min lärdom,
 Under egen stugas sparrar,
 Vid min egen moders slända,
 På min egen broders spån-plats,
 Medan jag ännu var liten,
 Klen en pilt i rifven skjorta.

Men likväl för sångarskaran
 Har jag skidat spår i drifvan,
 Bqtitit topparne af träden,
 Qvistat stammar, utmärkt vägen: —
 Det är här som vägen börjar,
 Här begynnas nya stigar

För en bättre sångarskara,
 Mera insigtsfulla skalder
 Bland det slägte som nu växer,
 Bland den ungdom som här uppgår.

(Kalevala, öfversatt af Collan.)

Jämte folksångernas innerliga ord klingade de milda tonerna från *kantelens* strängar. Om detta instruments ursprung känna vi så godt som intet. Dess historia förlorar sig i myten. Kalevala tyckes tillskrifva Wäinämöinen dess uppfinning. Han förfärdigar, enligt dikten, af en gäddas käkar en kantele; dess skrufvar gjorde han af gäddans tänder, och strängarna tog han från den fladdrande manen på Hiisis hingst. På denna kantele spelar han så, att alla lefvande varelser, till och med luftens, jordens och hafvets gudomligheter, närma sig för att åhöra spelet. En hvar blir rörd till tårar, äfven Wäinämöinen sjelf. Under en storm faller sedan hans kantele i hafvet. Han förfärdigar därför af masurträd en ny kantele; skrufvarna fick han af guld och silfver, i det att sådant nedföll från näbben af en galande gök.

»Någonting ännu dock saknas,
 Strängar fem i harpan fela:
 Hvadan skola strängar skaffas,
 Tungorna till harpan tagas?»

Slutligen fick han strängar af en jungfrus lockar.

»Skänk mig en af dina lockar,
 Några hårstrån, vackra flicka,
 Att till strängar bli på harpan,
 Att åt glädjen toner gifva!»

Flickan gaf de hår han äskat,
 Gaf af sina mjuka lockar,
 Skänkte honom fem, sex hårstrån,
 Räckte honom än ett sjunde:
 Deraf üro harpans strängar,
 Tonerna i glädjens redskap.

Nu, då gamle Wäinämöinen
 Spelade uppå sin harpa,
 Lätthänd och med mjuka fingrar,

Nu blef ljud i masurkupan,
 Klang i löfskottsrika björken;
 Gökens guld begynte toner,
 Glädtigt ljödo jungfruns hårstrån.

Och den gamle Wäinämöinen
 Spelte herrligt nog på harpan,
 Anslog underbara toner.

Åter tjasas hela naturen af hans spel, allt gläder sig och skyndar fram för att lyssna.

Men kantelen var dock egentligen ej ett redskap för glädjen i vanlig mening. Den var inspirationens, den poetiska hänförelsens. Den kunde äfven vara det dystra vemodets. Sålunda säger en folksång:

Kantelen af sorg är bildad,
 Af bekymmer sammanfogad;
 Kupan gjord af hårda dagar,
 Utaf hjertequal dess stomme;
 Strängarna af bittra smärtor,
 Skrufvarna af motgång smidda;
 Derfor kantelen ej klingar,
 Klingar ej i glädtig yra
 Derfor inga jubeltoner,
 Kunna ljuda från dess strängar,
 Då den är af sorger bildad,
 Af bekymmer sammanfogad.

Detta var ungefär allt det vetande om kantelen som stod oss till buds, då vi företogo vår finska resa. I Helsingfors museum hade vi tillfälle att få se en liten vacker samling af sådana instrument; der fans t. o. m. ett som var signeradt från 1600-talet. Men vi hade föresatt oss att om möjligt få se kantelen i folkets egen hand och sjelfva höra tonerna från dess strängar. I Tavastland funno vi ej något spår af detta »glädjens och sorgens redskap». Det torde i

sjelfva verket vara i hög grad tvifvel underkastadt, huruvida kantelen ursprungligen eller ens någonsin funnits i dessa trakter af Finland; det synes till och med sannolikt, att den egentligen blott tillhört Karelen, och förnämligast dess östligare delar. Sedan vi beträddt Karelens område, blef därför en af våra ständiga frågor till folket, hvarest de hade sin kantele. Efter att förgäfvos ha sökt den — d. v. s. den äkta kantelen, ty andra instrument af sådana slag som äfven förekomma i svenska bygder bjödoss oss stundom under namn af kantele, nuotikantele o. d. — i Eno och Ilomants socknar och efter att af autoriteter och allmoges ha fått den upplysning, att man väl förr hört talas om och äfven sett detta instrument, att t. o. m. för några år sedan en gammal blind gubbe funnits i Ilomants hvilken lifnärt sig med kantelespel, lyckades vi slutligen genom vänners välvilliga bistånd att snart sagdt ur det fördolda framtrölla en kantelespelare, en af det äkta slaget. Af herr befallningsman Weisell inbjudna att bivista ett ting i Ilomants, der vi kunde sammanträffa med ett större antal karelska bönder, fingo vi sent omsider underrättelse om att i trakten, på något miltal derifrån, bodde en åldrig bonde, en nämndeman, som egde en kantele. I vår glädje sände vi genast ett åkdon till honom med förfrågan, om han skulle vilja gå vår önskan till mötes och infinna sig vid tinget med sin kantele. Under det vi derefter voro som ifrigast sysselsatta med fotografiering och mätning af karelska bönder, öfverraskas vi slutligen helt plötsligt af att ett åkdon, under den kringstående allmogens skrattsalfvor, framrullar i vår närhet, och derur stiger en vördnadsvärd gestalt, en gammal man med allvarligt anlete och med ett långt, snöhvitt skägg samt klädd i en fotsid, grå rock. Han framskrider emot oss, på armen bärande sitt svarta stränginstrument, kantelen. Vi grepos oemotståndligt af denna

uppenbarelse. Det var som om en andesyn, en vålnad framträdde för våra blickar. Det var som om en töckengestalt från det förflutna, som om Wäinämöinen sjelf stode inför oss. Långsamt och högtidligt skri- der han fram, obekymrad om stojet från den kring- stående hopen, hvilken tydligen ej mer förmådde fatta denna qvarlefva från förgångna tider; ej ett minspel i den gamles anlete, ej en blick åt sidan. Han stiger in i den närbelägna stugan, stämmer sin kanteles strängar och börjar med fingrarna sakta framlocka toner från dem. Vi bådo honom spela sitt hemlands runor. »Nu för tiden», sade gubben, »vill man eljest ej just höra annat än dansmusik; men gerna vill jag återkalla de gamla sångerna i mitt minne.» Och så spelade han för oss den ena runan efter den andra. Det var en mild, innerlig, vemodig musik; den tycktes oss komma liksom från något aflägsset, obestämbart håll: en stilla klang ur luften, en susning från rym- den. Vi suto der såsom barn, lyssnande med andakt till gubbens strängaspel, liksom till en gudomlig up- penbarelse. Han såg hänförelsen i våra blickar, han såg, att han skänkt oss glädje, och inom kort var han vår vän. Han tillmötesgick beredvilligt vår önskan att få fotografiera honom. I den närbelägna skogen satte han sig ned under en björk, spelande sin älskade kantele. I denna vackra situation blef han med fotografiens tillhjälp förevigad, och, vi må tillägga det, bilden lyckades synnerligen väl; den utgör nästan det dyrbaraste minnet från vår resa. I fig. 21 är denna bild återgifven i xylografi. Sedan gubben spelat ännu några runor för oss, lemnade han oss sin kantele till erinring, hvarefter han tog afsked och försvann sakta och ljudlöst. Gubbens gåfva är en af de bästa klenoderna i vår lilla samling af finska et- nografica och den är afbildad i fig. 22. Såsom man af denna figur ser, liknar kantelen till formen något

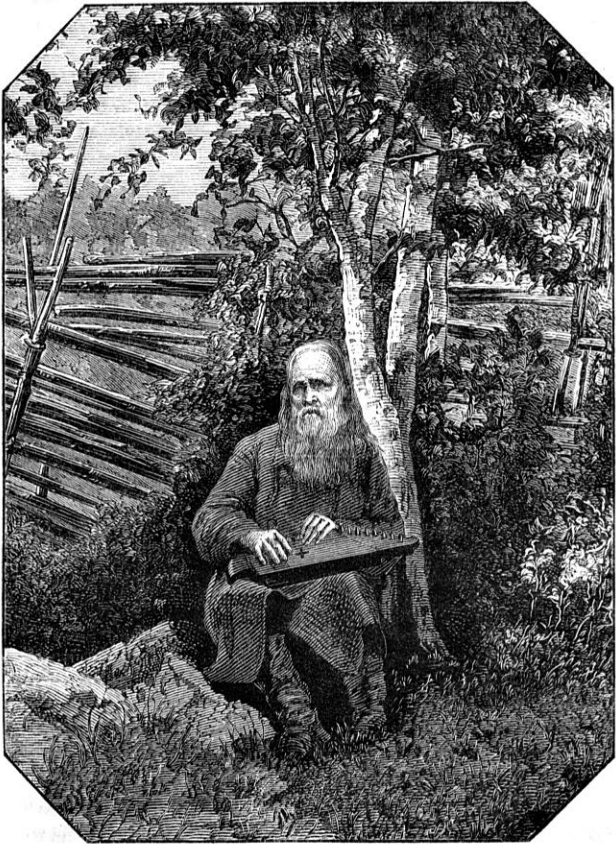

Bild 21. Kantelespelaren Jaako Parpei, i Ilomants.

en harpa; den är dock helt liten, knapt två fot lång och är helt simpel till sin sammansättning. Den består af en låda eller »kupa», utskuren ur ett enda trästycke, och öfver denna lådas öppna sida är fäst

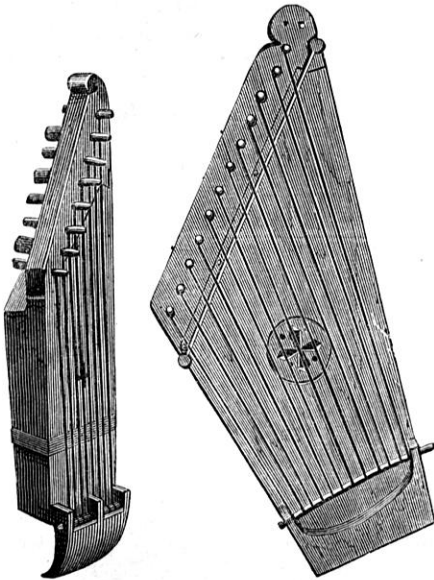

Bild 22 och 23. Kanteleinstrument.

ett tunt bräde, försedt med ett korsformigt hål. Vid lådans sneda sida äro infogade åtta lösa träskrufvar, och från den utgå åtta strängar af fin messingstråd, hvilka löpa öfver till lådans smala ända. Den är svart, men ser ej ut att vara målad, snarare blott svärtad af röken i ett pörte.

Sedan vi sålunda på ett synnerligen lyckligt sätt uppnått ett af våra käraste önskningsmål, att få se

kantele och höra dess toner framlockade utaf en af de gamle barderna sjelfva, fortsatte vi vår färd genom Karelen. Det lyckades oss visserligen sedan att å ett par andra ställen erhålla ännu några kanteleinstrument (t. ex. bild 23), men dessa voro ej af det ursprungliga slaget, utan moderniserade, försedda dels med stråke,

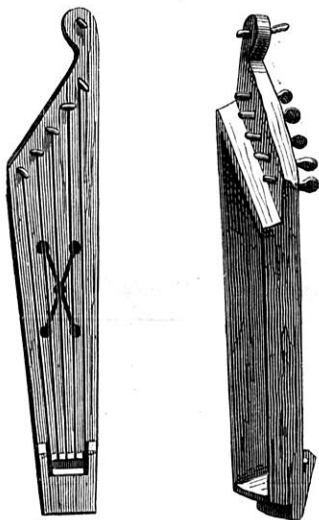

Bild 24 och 25. Kanteleinstrument.

dels med ända till 16 strängar och uppenbarligen ämnade till utförande af dansmusik: deras egare förmodade också blott på dem spela polka och vals. Af det urgamla kantele-slaget, det nred allenast 5 strängar, om hvilket Wäinämöinen qväder, sågo vi under vår resa i Karelen ej något spår. Det är väl möjligt, att det ännu kan finnas kvar i Suojärvi socken inåt ryska gränsen och än sannolikare på andra si-

dan om denna senare, men att den gamla kantelen, likasom kantelespelet i allmänhet, är stadt i försvinnande, det är tyvärr ett sorgligt faktum. Här liksom öfverallt undantränges ursprungligheten af den moderna industriens själlösa maskiner: kantelen af den evinnerliga dragharmonikan, hvilken i Finland liksom i Sveriges bygder ej underlåter att med sitt olidliga oljud trötta den efter ursprunglighetens återstoder sökande resandens öra. Sedermera hafva vi imellertid genom befallningsman Weisells välvilja erhållit några exemplar af den urgamla sortens kantele, den med blott 5 strängar; efter långvariga spaningar under resor i sitt vidsträckta distrikt — förr ett kantelespelets hemvist — lyckades det honom slutligen att uppspåra en åttioårig gubbe, som ej glömt att tillverka sådana instrument. Vi meddela här i bild ett bland dessa (bild 24 och 25).

Efter hvarjehanda ytterligare färder i Karelen styrde vi sedan öfver Ladoga till ön Walamo, besågo dess märkvärdiga munkkloster och beundrade denna ös sköna natur, samt vidare till Petersburg och öfver Moskva till Nischnij-Nowgorod, der den stora marknaden ännu pågick, samt till Kasan, der vi egnade en, för den ilade tidens skull tyvärr alltför skyndsam blick åt de utmed Wolga boende återstoderna af finska stammar: tscheremisser, mordviner m. m. De väckte hos oss en längtan att komma dit tillbaka, och kanske skola N. I. T:s läsare någon gång råka oss bland dessa folk. Ilande hem för att i Sverige möta den stundande vintern hafva vi sedermera sökt att i ord kläda några af de intryck som vår resa i Finland skänkt oss. Det var en resa visserligen rik på försakerler och mödor, men också rik på ljufva minnen, på bevis af hjertlig välvilja och uppriktigt menad gästfrihet.

Gustaf Retzius.